
Alma Mater Antisemitica

2012. június 15–16-án zajlott le Bécsben, a Holokauszt Tudományok Bécsi Wiesenthal Intézetének szervezésében az a nemzetközi konferencia, melynek keretein belül különböző tudományágak képviselői megvitatták a két világháború közötti értelmiségi-egyetemi antiszemita mozgalmak kialakulását, konkrét megjelenési formáit, korabeli fogadtatását, illetve megítélését. Az alább ismertetendő 2016-ban megjelent *Alma Mater Antisemitica. Akademisches Milieu, Juden und Antisemitismus an den Universitäten Europas zwischen 1918 und 1939* címet viselő tanulmánykötet a négy évvel korábbi azonos című szimpóziumon elhangzott előadásokat tartalmazza.

A konferenciakötet néhány átfogó jellegű írással kezdődik. A szerkesztők által jegyzett előszó középpontjában a zsidóellenesség transznacionalitásának kérdése áll. A könyv közreadói szerint kifejezetten szükség van további összehasonlító, különösképpen nemzetközi irányú kutatásokra, amelyek túlmutatnak a közép-európai régió, hiszen a tudományos migrációnak köszönhetően a zsidó értelmiségi-szellemi hangsúly jobbára a kontinens nyugati felére tolódott, emiatt Angliát, Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát és Svájcot is be kell vonni a leendő vizsgálatokba. A numerus claususnak, valamint az egyetemi antiszemitizmusnak az 1930-as évekbeli radikalizálódásban betöltött lehetséges vezető szerepe a történelem olyan szegmense, amely a társadalom legszélesebb rétegeiben, hazai és nemzetközi szinten is érdeklődésre tarthat számot. A téma módfelett érdekelte a korszakkal, illetve az antiszemitizmussal foglalkozó kutatókat, nem véletlenül született számos idevágó feldolgozás és publikáció.¹ Ebből

1 A témához kapcsolódóan – a teljesség igénye nélkül – lásd például *Universities Under Dictatorship*. Eds. Connelly, John – Grüttner, Michael. University Park, Pennsylvania State University Press, 2005., Szécsényi András: Lovagias ügy. Epizód az antiszemitizmus történetéhez az 1930-as években. *Múlt és Jövő*, 2009/1. 133–138., *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Szerk. Molnár Judit. Nonprofit Társadalomkutató Egyesület, Budapest, 2011., *The Numerus Clausus in Hungary. Studies on the First Anti-Jewish Law and Academic Anti-Semitism in Modern Central Europe*. Eds. Karády, Victor and Nagy, Peter Tibor. Pastis Inc. Centre for Historical Research, History Department of the Central European University, Budapest, 2012., Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2012.

adódóan a tanulmánykötet *Konrad H. Jarausch* áttekintő irásával indul, amely felvázolja a német (és osztrák) egyetemi antiszemitizmus fejlődési irányát. Bevezető tanulmányában megfogalmazza, hogy a zsidóellenesség mélyebb, 1880-as évekbeli gyökerei részben a modernizációra adott válaszok, amelyek az első világháború, a weimari köztársaság és a gazdasági világválság révén terjedhettek el. Jarausch értekezésében azt érzékelteti, hogy a válság elidegenítette a tudományos élet kiemelkedő alakjait az ezer sebből vérző köztársaságtól, így a fanatikus egyetemi többség a nácik térnyerésében szignifikáns részt vállalt a befolyásuk alatt álló egyetemi hallgatókkal együtt.

A kiadványban olvasható további tizenhárom tanulmány tematikailag öt csoportba sorolható. A bevezető tanulmányt követő első rész a hallgatóságot a fasiszta tömegmozgalmak előőrseként látatja. *Raul Cârstocea* ismertette az 1920-as évekbeli romániai diákszervezetek erőszakos tömegmozgalmommá válásának főbb állomásait, valamint a fasiszta hallgatói mozgalmak strukturális okait. A fasizmus lengyel vonatkozásainak bemutatására *Grzegorz Krzywiac* vállalkozott, aki tézisében a numerus clausus lengyelországi bevezetését a megkülönböztető törvényhozás kísérleti terepeként, az ún. klerikális fasizmust pedig közép-kelet-európai jelenségként jellemezte.

A kötet második tematikai egysége elsősorban a felsőoktatási intézményekben történő megkülönböztetéstől a kirekesztésig vezető zsidóellenes intézkedéseket és a népcsoport ellen irányuló erőszakos, fizikai cselekményeket veszi nagytól alá. A négy tanulmányt felölelő fejezet első írásában *Kovács M. Mária* áttekinti a magyarországi numerus clausus ideológiáját, kockázatait és hatásait, ezáltal nyomatékosítva, hogy a numerus clausus nem egyszerűen egy törvény volt, mert jelentősége több szempontból is messze túlmutat önmagán. Maga a témaválasztás szorosan kötődik a szerző pályájához, hiszen 2012-ben *Törvényről sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945* címmel átfogó monográfiát szentelt a kérdéskörnek. *Zofia Trębacz* kutatásai nyomán a lengyel egyetemeken gyakorolt diszkriminatív intézkedések egyikét, az izraelita hallgatóság gettópadokba kényszerítését vizsgálja meg, nagy hangsúlyt fektetve a tettek oktatói megítélésére. *Kurt Bauer* egy igen neuralgikus kérdéskört jár körbe, amikor a Bécs egyetemein zajló zsidógyűlöelő provokatív zavargásokat kíséri figyelemmel a kezdetektől az 1930-as évek korai szakaszáig. A szerző a felsőoktatásban jelenlévő nemzetiszocializmust cselekvési stratégiaként, tudatos eskalációként jellemzi, hiszen az irányzat képviselői alaposan fel voltak készülve az erőszakos cselekmények végrehajtására, arról nem szólva, hogy valószínűleg a bűntények elkövetése során a tanárok, a rektorátus és a rendőrség hallgatólagos támogatásában részesültek. *Marija Vulesica* tudományos érdeklődését egy olyan téma keltette fel, amelyet a szerző véleménye szerint eddig

méltatlanul mellőzött a történetírás: munkájában a jugoszláv antiszemitizmus 1920-as, illetve 1930-as évekbeli terjedését vizsgálja.

A recenzált kötet harmadik és negyedik tematikai egysége a faji megkülönböztetést alkalmazó és elszenvadó hallgatók identitására, továbbá az őket tömörítő diákszervezetek mozgásterére összpontosít. *Sabrina Lausen* német „perspektívából”, az ottani „szokások” és módszerek átvételének szemszögéből vizsgálja a lengyel egyetemeken 1918 és 1939 között működő egyesületek jobbratulódását, valamint az elitképzésben betöltött funkcióját. A zsidó hallgatók elleni agitáció tulajdonképpen 1921-ben a ZPKA (Związek Polskich Korporacji Akademickich) megalapításával érte el csúcspontját Lengyelországban. A Második Lengyel Köztársaság nacionalista diskurzusának elemzését folytatja *Natalia Aleksium*, amikor a gyakorlati antiszemitizmust egy esettanulmányban tárja az olvasóközönség elé. A folyamatos fizikai bűncselekmények mellett született egy olyan határozat, melynek értelmében 1926 novemberétől a Vilnusi Egyetem zsidó orvostanhallgatói az „alsóbbrendűek” által okozott „szennyeződés” tévhite miatt csak zsidó holttesteken dolgozhattak, annak ellenére, hogy a halacha megkívánja, hogy a tetemeket sértetlenül hantolják el. Az egyenlő jogok és kötelességek ürügyén kifejtett lengyel „nemzeti önvédelem” is csak újabb mechanizmus volt annak érdekében, hogy az izraelita gyakornokokat elűzzék az egyetemekről. *Klaus Taschwer* munkájában a Bécsi Egyetem „medvebarlangjába”, a paleobiológiai karán található terembe enged betekintést, ahol az intézmény rasszista professzorklikkje tartotta megbeszéléseit. A szóban forgó oktatók arra használták befolyásukat, hogy a zsidó és baloldali kutatók szakmai előmenetelét megakadályozzák, mivel azonban e konspirációról nem született dokumentáció, a szerző nem támaszkodhatott közvetlen forrásokra. A forrásanyag csekély mennyiségét tekintve a „medvebarlang” létezését és következményeit csak a meghíúsult habilitációk támasztják alá. *Michaela Raggam-Blesch* visszaemlékezések alapján írja le a Bécs egyetemein 1897 és 1938 között uralkodó antiszemita és antifeminista szociális légkört. A szerző a bécsi zsidó nők identitás-keresésével és -építésével bővebben a *Zwischen Ost und West. Identitätskonstruktionen jüdischer Frauen in Wien* című monográfiájában foglalkozik bővebben. *Laczó Ferenc* a náciizmus történetének magyarországi zsidó interpretációját veti papírra mind a 2011-ben, a *Múltunk* hasábjain közölt *A válságtudat történetisége. A Horthy-kor és a náciizmus egykorú magyar zsidó értelmezéseiről* című cikkében, mind jelen kötetben közreadott tanulmányában is. A szerző elemzésében azt kutatja, hogy miképpen mutatták be és értékelték saját korukat az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) évkönyveinek tudós szerzői az 1929-től 1943-ig

tartó időszakban. *Nicola D'Elia* a Római Egyetem docense, *Giorgio Del Vecchio*, valamint az olasz fasiszta állam kapcsolatát állítja párhuzamba *Renzio de Felice* állításával, miszerint az olasz fasizmusban jelenlévő zsidógyűlöletet csak a politikai kényszer lobbantotta lángra.

A kötet ötödik, egyben utolsó része az eddig tárgyalt jelenség transznacionális kapcsolódási pontjai köré csoportosul. *Stephen Norwood* zárótanulmányában a nemzetiszocialista állam tengeren túli megítélését tárgyalja. Eredményei szerint a Hitler-rezsim hatalomjutásától fogva komoly erőfeszítéseket tett arra, hogy az amerikai közvélemény előtt kedvező színben tüntesse fel a Harmadik Birodalom intézkedéseit, melynek igazi célja az amerikai semlegesség biztosítása volt a tervezett háborúban. A náci Németország megértette, hogy ebben az egyetemek kulcsfontosságú szerepet tölthettek be, a cserediák programok révén lehetősége nyílt arra, hogy szigorúan ellenőrzött, intenzív náci propagandát tartson fel a campusokon. A szerző kutatásai szerint a nemzetiszocialista állam tekintélye az Egyesült Államokban a háború kezdetéig nőtt, 1933 után pedig az amerikai zsidó szervezetek által kezdeményezett protestáló és bojkottáló intézkedéseket sem az egyetemek, sem az állam nem támogatta, csupán az amerikai katonák identitását erősítették.

Összességében megállapítható, hogy a konferenciakötetben szereplő tanulmányok eredménye és legfőbb mondanivalója az egyetemi antiszemitizmus transznacionális, európai jelenségeként történő bemutatása, aminek fontos szakmai hozadéka az, hogy láthatóvá válik, ezek a jelenségek jellemzően nem koncentráltak egy nemzet egyetemére és ifjúságára, hanem szerves részei a „Nagy Háború” utáni, illetve annak révén kialakult korszaknak. Ám az olvasó számára talán hiányérzetet okozhat az, hogy sem a konferencia, sem a kötet nem ad konkrét választ arra, hogy Németország és Ausztria a diszkriminatív antiszemita intézkedések mintapéldájának tekinthető-e. A kötet kvalitásai közé tartozik, hogy a gondosan megszerkesztett, szakmai szempontból hiánypótló szövegeket számos táblázat, karikatúra és fénykép egészíti ki. A szerzőknek sikerült bebizonyítani, hogy az antiszemitizmus nem árasztotta el teljesen az egyetemeket, illetve néhány esetben közönné enyhült. Ez a megállapítás, valamint az előszóban foglaltak remélhetőleg további szakmai együttműködésre inspirálják majd a kutatóközösséget.

Regina Fritz, Grzegorz Rossoliński-Liebe, Jana Starek szerk.: *Alma Mater Antisemitica. Akademisches Milieu, Juden und Antisemitismus an den Universitäten Europas zwischen 1918 und 1939.* (Akadémiai légkör, zsidók és antiszemitizmus Európa egyetemein 1918 és 1929 között) Wiener Wiesenthal Institut für Holocaust-Studien (VWI). New Academic Press, Wien, 2016. 326 o. ISBN 978-3-7003-1922-1

Végh Loretta Vivien